

Kocakarı Masallarından Kocakarı İlaçlarına Edebiyat-Tababet İlişkisi

Atiye Gülfer GÜNDOĞDU*

Öz

Türk edebiyatı ve Türk tababetinin modernleşme sürecindeki inkişafının önemli kesişmeler yaşadığı görülmür. Tanzimat sonrasında her iki alanda da oluşan *eski edebiyat-yeni edebiyat*, *eski tababet-yeni tababet* şeklindeki dikotomik ayrıştırmalar bunun kuvvetli tezahürleridir. Bu yönüyle bu yazı temelde, edebiyatımızın modernleşmesinin bir boyutunun da onun tıp disipliniyle arasındaki bu karşılaştırmalı ilişki üzerinden okunabileceği iddiasını taşır. *Eski edebiyat-yeni edebiyat*, *eski tababet-yeni tababet* ayrıştırmalarının *gerçeklere dayalı olma*, *bilimsellik düşüncesi*, *rasyonalite*, *hakikat arayışı*, *tabiiik* etrafında şekillenmesi, tıp ve edebiyat arasındaki ilişkiyi birlikte anlamaya imkân sağlar. *Kocakarı masalları* ve *kocakarı ilaçları* bu disiplinlerin karşılaştırılmasına katkı sağlayacak iki kritik adlandırmadır. Bu çalışmada, tıp ve edebiyat arasındaki ilişkisellik, yeni edebiyatla bilhassa roman türüyle karşılaştırılan *kocakarı masalları* ve modern tıpla karşılaştırılan *kocakarı ilaçları* üzerinden kurulur ve Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Ömer Seyfettin'in bu husustaki düşünceleri analiz edilir. Ayrıca kocakarı masallarının yeni edebiyat içerisinde roman türü, kocakarı ilaçlarının ise yeni tababet içinde modern tıpla karşılaştırılmasının, onları eski edebiyat ve eski tababeti temsil eden ve benzer olumsuzlamalara maruz bırakan iki metafor hâline getirdiği ön plana çıkarılır. Yazının bir diğer tartışma alanı ise, Tanzimat sonrası bilimselci düşüncenin eski ve yeni şeklinde kurduğu dikotomik ayrımların bilhassa salgın hastalıklar gibi aciziyet ve aciliyet zamanlarında okur ve hastalar nezdinde geçerliliğini sürdüremediğidir. Çalışmada ayrıca, tıp ve edebiyat arasında kurulan bir diğer bağ, her iki disiplinin *sağaltıcı* etkisi üzerinedir. Edebî tecrübe, *eski edebiyat-yeni edebiyat* şeklinde belli bir ayrıma tabi tutulmadan bir bütün olarak okurlarını dünyayı başka türlü görmeye davet ederek, onları iyileştirir. Edebî tecrübenin sunmuş olduğu bu *katharsis* boyut, okur ve hastalarına ferahlık bulduracağı bir *tebdil-i mekân* tecrübesi yaşatır.

Anahtar Kelimeler: kocakarı masalları, kocakarı ilaçları, tababet, edebiyat, sağaltma.

*Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun, Türkiye.
Elmek: atiyegulfer.kaymak@omu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5073-1288>.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.08.2021

DOI: 10.30767/diledcara.934494

The Relationship between Literature and Medicine from Old Wives' Tales to Folk Remedies

Abstract

It is seen that the development of Turkish literature and Turkish medicine in the modernization process has experienced significant intersections. The dichotomous divisions in the form of *old literature-new literature*, *old medicine-new medicine*, which emerged in both fields after the Tanzimat, are strong manifestations of this. In this respect, this article basically claims that one aspect of the modernization of Turkish literature can be read through this comparative relationship with the medical discipline. The fact that the separations of *old literature-new literature*, *old medicine-new medicine* are shaped around *scientific thought*, *rationality*, *truth-seeking*, *naturalness* create the opportunity to understand the relationship between medicine and literature together. *Old wives' tales* and *folk remedies* are two critical expressions that will contribute to the comparison of these disciplines. In this work, the relation between medicine and literature is established through old wives' tales (kocakarı masalları) contrasted with new literature and folk remedies (kocakarı ilaçları) contrasted with modern medicine. Also, the opinions of names such as Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi and Ömer Seyfettin on this issue are analyzed. It is highlighted that the contrasting of old wives' tales with the novel genre in the new literature and the folk remedies with modern medicine in the new medicine makes them two metaphors representing the old literature and the old medicine and exposing them to similar negations. Another area of discussion of the article is that the dichotomous divisions in the form of old medicine-new medicine, old literature-new literature, formed by the scientific thought that developed after the Tanzimat, tend to each other in the eyes of readers and patients especially in times of weakness and urgency such as epidemics. In the study, another link established between medicine and literature is on the healing effect of both disciplines. Literary experience heals its readers by inviting them to see the world differently as a whole, without being subjected to a certain distinction between the old literature and the new literature. This catharsis dimension offered by literary experience makes readers and patients experience a change of place (tebdil-i mekân) that will make them refresh.

Keywords: Old wives' tales, folk remedies, medicine, literature, healing.

Extended Summary

Looking at the modernization process of Turkish literature through its relation with different disciplines makes it possible to deal with its problems around different subjects and concepts. In addition, the pandemic process that the whole world is exposed to nowadays invites researchers from different disciplines to reinterpret their disciplines through their relationship with medicine.

In the scientific thought that emerged after the Tanzimat, medicine and literature are subjected to dichotomous separations such as old medicine-new medicine, old literature-new literature. Criteria such as “being based on facts, scientific thought, rationality, truth seeking, naturalness” brought about by modernization constitute this separation. Literature and medicine that comply with these criteria are called new, and those that do not are called old. At this point, the terms “old wives’ tales” (kocakarı masalları) and “folk remedies” (kocakarı ilaçları) for the two disciplines come to the fore. The old wives’ tales are contrasted with the novel genre in the new literature, and the folk remedies with the modern medicine in the new medicine. In this way, old wives’ tales and folk remedies take the form of negative metaphors that point to old literature and old medicine. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi and Ömer Seyfettin have the important thoughts in this regard.

Namık Kemal puts the folk tales, which he considers as the representation of the Turkish fictional storytelling tradition in the “Celâl Mukaddimesi”, in a negative point by comparing them with the Western novel genre. In this text, he considers old wives’ tales as literary works that go beyond nature and truth due to the problematic relationship he establishes with imaginations. As a narrative type, old wives’ tales do not comply with the requirements of a civilized age with these features. The discourse of old wives’ tales as a narrative falls outside the criteria expected from a literary work.

Ahmet Mithat Efendi, on the other hand, dwells on the old wives’ tales in our tradition of storytelling in his work titled “Husband and Wife Tale” (Karı Koca Masalı). He compares it with the genre of the novel like Namık Kemal. Unlike Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi considers the discourse of the old wives’ tales criticized as being outside of the truth and nature as the aspects that glorify them in the face of the novel.

Folk remedies take a negative position in the face of modern medicine, like old wives' tales, when compared to the genre of the novel. The folk remedies are not compatible with the requirements of a civilized age at the point of going beyond nature and truth, just like the old wives' tales. Although our contact with Western medicine started in the 18th century and developed slowly, the Ottoman Turks' return to the west in the medical education is considered as the 19th century. The attempt to divide the old and new literature constructed by the rescript of *Gülhane* with sharp boundaries also takes place in the field of medicine. Against the new medicine, the old medicine is seen as medieval beliefs mixed with the superstition.

The question that emerges at this point is: Is there no dialogue that the old and the new, easily polarized in the scientific thought that emerged after the Tanzimat, can establish with each other? In times of weakness and urgency such as epidemics, patients and readers seek integrity or relationality in the context of old and new through the healing dimension of medicine and literature.

The epidemic experience of Ömer Seyfettin is important in this regard. The author wrote an article titled "Kocakarı İlaçları" during the Spanish flu days. In this article, the author's tendency to the old medicine in the face of unanswered questions and uncertainty by the twentieth century medicine, which is called the new medicine, about catching and protecting from Spanish flu comes to the fore. What draws attention here is that Ömer Seyfettin established this relationship between the old medicine and the new medicine through the concept of literature. According to this, old medicine is a poetic, mysterious, intriguing thing just like old literature (old poems, old tales, old stories) and most importantly it has a healing effect.

On the other hand, as the author suggests, it is not just old literature, but literature as a whole has a healing effect. In the interesting combination of literary experience, empathy and distance revealed by the experience of catharsis, it promises readers a journey towards other possibilities of existence. This journey reminds the patients of a suggestion of a change of place (*tebdil-i mekân*) recommended to find relief.

Giriş

Türk edebiyatının modernleşme sürecine farklı disiplinlerle ilişkisi üzerinden bakmak, onun sahip olduğu sorunları farklı konu ve kavramlar etrafında ele alabilmeyi mümkün kılar. Bununla birlikte, bugünlerde tüm dünyanın maruz kaldığı pandemi süreci, farklı disiplinlerdeki araştırmacıları, kendi disiplinlerini tıp ile ilişkiselikleri üzerinden yeniden yorumlamaya davet etmektedir. Tanzimat sonrası açığa çıkan bilimselci düşünce içinde, Türk edebiyatı ve Türk tababetinin eski ve yeni iki muhtelif cereyan arasında kalmışlığı daha en baştan ortak bir sorun olarak dikkat çeker. Edebiyat ve tıbbın, eski ve yeni iki cereyan arasındaki gerilimli inkişafı, Tanzimat sonrası bu dönemin *eski edebiyat-yeni edebiyat*, *eski tababet-yeni tababet* gibi kutuplaştırıcı kavramlar etrafında ele alınmasına neden olur. Gerek edebiyat gerekse tababet yenileşmesinin Tanzimat öncesi geçirmiş olduğu uzun süreç üzerinde duran önemli çalışmalar olmakla birlikte, Tanzimat'ın yeni edebiyat ve yeni tıbbın eski olanla ilişkilerini kalıcı ve geri döndürülmez biçimde kopartıldığı dönemin başlangıcı olarak konumlandırılması Tanzimat yorumlamalarının baskın analizi olmayı sürdürür.¹

Yeni edebiyat ve *yeni tababet*'in benzer şekilde “gerçeklere dayalı olma, bilimsellik, rasyonalite, hakikat arayışı, tabiiyet” düşünceleri etrafında şekillenmesi, tıp ve edebiyat arasındaki ilişkiyi birlikte anlamak için açıkça imkân sunar. *Eski edebiyat-yeni edebiyat*, *eski tababet-yeni tababet* arasındaki söz konusu ayrılık, yeni edebiyatla karşılaştırılan “kocakarı masalları” ve modern *tupla karşılaştırılan* “*kocakarı ilaçları*”

1 Tababet alanında Adnan Adivar, Türk tababetinin yenileşmesinde Tanzimatı böylesi keskin bir milat olarak konumlandırırken, Süheyl Ünver, bu değişimin öncesiz bir başlangıç olmadığı düşüncesi üzerinde durur. Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982. Süheyl Ünver, “Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar”, *Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 933-966. Bunun yanında yeni tababet ve tababet dili üzerine yazılan yazıların genellikle Tanzimatla ilişkili olarak ele alınması bu dönemin tababet yenileşmesindeki öncül rolüne yapılan vurgudan ileri gelir. Tababet ve Tanzimat ilişkisinde öne çıkan bu yazılar için bkz.: Esin Kahya, “Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s. 289-302. Osman Şevki Uludağ, “Tanzimat ve Hekimlik”, *Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 967-977. Hüsrev Hatemi-Yeşim İşil, “Tanzimatta Tıp Dili”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s. 567-570. Edebiyat araştırmalarında ise Türk edebiyatının yenileşmesini ele alan çalışmaların Tanzimat etrafında şekillendirilmesi bu dönemin eskiden yeni edebiyata geçişin gerçekleştiği sınır çizgi olduğu düşüncesiyle ilgilidir. M. Kayahan Özgül, eski ile yeni arasındaki bu keskinleştirilmiş sınır sorunu üzerinde durur ve Türk şiirinin yenileşmesinin bir buçuk asırlık daha yumuşak bir geçiş sürecine sahip olduğunu belirtir. “(...) 2 Kasım 1839’u “eski” şiirin bitişi, 3 Kasım’ı “yeni” şiirin başlangıç günü kabul etmek aklen de mümkün değildir; sosyal ve kültürel değişimin kurallarına göre de...Şiirde eskiden yeniyeye doğru çok yumuşak bir geçiş yaşanır ve bu geçiş Servet-i Fünûn’a kadar yaklaşık olarak bir buçuk asır sürer.” M. Kayahan Özgül, *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi* Giriş, Ankara: TDV Yayınları, 2000, s. 5. Edebiyat ve tababet alanlarındaki bu çalışmalarla birlikte, Tanzimat öncesi yenileşme hareketleri üzerine bir bütün olarak eğilen temel bir çalışma için bkz.: Enver Ziya Karal, “Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri”, *Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 13-30.

üzerinden ilişkilendirilebilir. Zira Türk edebiyatında eski ve yeni edebiyat arasındaki önemli tartışmalarda roman türü ve kocakarı masalları arasındaki gerilim kendisini gösterir. Eski ve yeni tababet arasındaki benzer gerilim de modern tıp ve kocakarı ilaçları arasında yaşanır. Roman türü ve kocakarı masalları kutuplaştırmasında Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi'nin düşünceleri ön plana çıkar. Namık Kemal “Mukaddime-i Celâl”² ve diğer yazılarında, Ahmet Mithat Efendi ise “Karı Koca Masalı”nda³, roman karşısında kocakarı masallarının bir anlatı olarak sahip olduğu söylem biçimini değerlendirir. Ömer Seyfettin'in İspanyol gribi günlerinde yazdığı “Kocakarı İlaçları”⁴ isimli yazısı ise, tıp ve edebiyat arasında kurduğu ilişki nedeniyle iki disiplinin karşılaştırılması noktasında ayrıca dikkat çekicidir.

Bu üç yazarın tartışma zeminlerinden hareketle yazımızda izini süreceğimiz sorulardan biri, Tanzimat sonrası bilimselci düşüncenin eski ve yeni şeklinde kurduğu dikotomik ayrımların bilhassa salgın hastalıklar gibi aciziyet ve aciliyet zamanlarında okur ve hastalar nezdinde geçerliliğini sürdürüp sürdüremediğidir. İnsanın anlam ve çözüm üretmek zorunda olduğu kritik zamanlarda eski ve yeni bilgi ve tecrübelerin birbirinden basitçe ayrıştırılabilmesi ne ölçüde mümkündür? Dahası *eski edebiyat-yeni edebiyat*, *eski tababet-yeni tababet* şeklindeki bu kesin ayrıştırma, edebî eser ve tababetin okur ve hastalarına sunacağı nasıl bir hakikat tecrübesini öngörür? Yazımızın sorun edindiği bu meseleleri ele almadan önce, Tanzimat'la birlikte giderek belirginleşen *eski edebiyat-yeni edebiyat*, *eski tababet-yeni tababet* karşılaştırmaları üzerinde durulması yerinde olabilir.

Eski Edebiyat-Yeni Edebiyat: Kocakarı Masallarından Nev-Zuhûr Roman Nevine

Eski edebiyat ve yeni edebiyat arasındaki ayrıştırma teşebbüsleri arasında, “kocakarı masalı” nitelemesinin eski edebiyata işaret eden olumsuz bir metafor olarak özel bir yer edinmiş olduğu görülür. Celâl Mukaddimesi'ndeki ünlü cümleleriyle böyle bir geleneğin oluşmasında önemli rol oynayan ismin Namık Kemal olduğu söylenebilir. Yazar bu yazıda, o zamana kadar oluşan hikâye etme geleneğinin, kendisine uyması gereken şartların bütününden mahrum olduğu için nev-zuhûr addettiği roman nevinin

2 Namık Kemal, “Mukaddime-i Celâl”, *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, Haz. Kazım Yetiş, İstanbul: Alfa, 1996, s. 344-376.

3 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı ve Ahmet Mithat Bibliyografyası*, Yay. Haz. Nüket Esen, İstanbul: Kaf Yay., 1999.

4 Ömer Seyfettin, “Kocakarı İlaçları”, *Bütün Nesirleri*, Haz. Nâzım Hikmet Polat, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2018, s. 631-633.

uzağında kalması üzerinde durur. “(...) bizim hikâyeler tılsım ile define bulmak, bir yerde denize batıp sonra müellifin hokkasından çıkmak, âh ile yanmak, külünk ile dağ yarmak gibi bütün bütün tabîat ve hakîkatin hâricinde birer mevzua müstenid ve sûret-i tasvîr-i ahlâk ve tafsîl-i âdât ve teşrîh-i hissiyat gibi şerait-i âdâbın kâffesinden mahrum olduğu için roman değil koca karı masalı nevindedir.”⁵ Burada dikkat çekilen, Türk kurgusal hikâye etme geleneğinin, Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde *hikâye*⁶, *masal* gibi adlarla da anılan roman neviyle olan zıtlığının kocakarı masalı nevi içerisine dâhil edilerek çizilmesidir. Namık Kemal’in söz konusu karşılaştırmayı yaparken verdiği örneklere ve seçmiş olduğu kelimelere bakıldığında kocakarı masalı ifadesini, *hayâlât* ile kurduğu sorunlu ilişkiden dolayı tabiat ve hakikatin haricine çıkan edebî esere işaret etmek için kullandığı görülür. Yazara göre, edebî bir eserin uyması gereken kriterler kitabhâne-i âdâbımızda mevcut olan birkaç tercümeden rahatlıkla anlaşılabilir. Buna göre romandan maksad, “güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dahilinde olan bir vakanın, ahlâk ve adâd ve hissiyât ve ihtimâlâta müteallik her türlü tafsîlâtıyla beraber tasvîr”⁷ edilmesidir. Bu ünlü roman tanımıyla ilgili olarak başka bir yazısında belirttiği üzere, şeylerin mahiyetini göstermek şânından olan marifetin sabahı ışıklarını her tarafa yaydıkça hayâlât gibi hakîkat ve tabîatın haricine kalan böyle birtakım âsârın zevâlden kurtulması mümkün değildir.⁸ Namık Kemal’in farklı yazılarında edebî eser kriteri olarak sıraladığı bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde kocakarı masalının roman nevi ile karşılaştırılarak olumsuz bir anlam alanına bürünmesinin ayrıntıları da ortaya çıkar. Kocakarı masalı nevi, hayallerle içli dışılığ, tabiatın ve hakikatin dışına çıkması anlamında uygar bir çağın gerekliliklerine uygun düşmez. Kendi deyişle asrı medeniyette medar-i iftarımız olacak nitelikleri ihtiva etmez. Kocakarı masallarından roman nevine, hayâlâttan akla geçiş gerekliliği aydınlanma düşüncesi etrafında resmedilir. Bu durum bir taraftan Dino’nun ifadesiyle Tanzimatın sonra gerçekçiliğe doğru atılan adımlarda realizm meselesinin “belki basit fakat kat’î”⁹ bir özelliğini ifâde ederken bir taraftan da “gerçeklere dayalı olma, rasyonel-

5 Namık Kemal, “Mukaddime-i Celâl”, s. 349.

6 Halit Ziya Uşaklıgil’in romanın tarihsel serüvenini ve roman üzerine düşüncelerini tartıştığı Hikâye adlı eseri, Servet-i Fünûn içinde bunun yer ediniş örneğini oluşturur. Uşaklıgil kitabında bu edebî türü, ecnebi bir kelime altında zikretmekten önce Osmanlı lisanına hürmeten hikâye namını vermeyi tercih ettiğini belirtir. Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye*, Haz. Fazıl Gökçek, İstanbul: Özgür Yay., 2012, s. 11.

7 Namık Kemal, “Mukaddime-i Celâl”, s. 349.

8 “Sabâh-ı marîfet ki, mâhiyet-i eşyâyı göstermek şânındandır. Envârını her tarafa neşrettikçe hayâlât gibi hakîkat ve tabîatın haricine olan böyle birtakım âsârın zevâlden kurtulması nasıl ümid olunur?” Namık Kemal, “Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir”, *Namık Kemal’in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, Haz. Kazım Yetiş, İstanbul: Alfa, 1996, s. 59.

9 Güzin Dino, “Tanzimattan Sonra Gerçekçiliğe Doğru”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951, s. 190.

ite, hakikat arayışı, tabiiik” etrafında şekillendirilmeye çalışılan edebî eser karşısında kocakarı masalı ifadesinin kullanılmaya başlamasını da yaygınlaştırır. Söz gelimi Özön, *Ceride-i Havadis* gazetesinde, İbrahim Şinasi’nin ilk tiyatro eseri tefrikası olan *Şair Evlenmesi* hakkında yapılan olumsuz değerlendirmelerde onun kocakarı masalı kabilinden olduğu görüşünün ileri sürüldüğünü belirtir.¹⁰ Burada, Şinasi ve eserinin taşıdığı yenilik iddiasına yapılan itiraz kocakarı masalı karşılaştırmasıyla dile getirilir. Yine Nabizade Nazım, *Manzara* dergisindeki ünlü Şâiriyet yazısında, şiirimizin hikmetler, bilgelikler kısmının eksikliklerine değinirken onun kocakarı hikmetlerinden bile aşağıda olduğunu belirterek hikmet yönünün avampesendâne şekilde açığa çıkışını eleştirir.

Hayâlâtтан akla, karanlıktan aydınlığa kocakarı masallarından romana doğru ilerlenen bu süreçte kocakarı masallarının mahiyeti üzerine düşünmek için kendisine dönülmesi gereken önemli isimlerden birisi Ahmet Mithat Efendi’dir. *Karı Koca Masalı* adlı müstakil bir esere sahip olan Ahmet Mithat Efendi bu metinde zaman zaman karı koca masalı terkinini tersine çevirerek kocakarı masalları üzerinde uzunca durur. Hikâye denilen şey içinde ne kadar güzellik, ne kadar şiirsellik görülürse hep kocakarı masallarına mahsus¹¹ olduğunu dile getiren yazar, dinleyici/okuyucularına verdiği güzellik, şiirsellik ve hayaller noktasında roman nevi ile karşılaştırdığı kocakarı masallarının daha üst bir derecede yer aldığını iddia eder. “Şimdiki yeni muharrirlerin tumturaklı, kehkeheli serlevhalar ile yazdıkları roman ve hikâyelerin yani masalların hiçbirisi koca karı masalları derecesine varamamıştır.”¹² Kocakarı masallarının şiirsel yönlerini dinleyicilere verdiği tatlı, mesut hayallerle ilişkilendiren Ahmet Mithat Efendi bu mesellerin hakikatin ve tabiatın haricinde diye eleştirilen söylemini onları yücelten yönler olarak ön plana çıkarır. Kocakarı masallarında güldükçe yanaklarında güller açılan, ağladıkça gözlerinden inciler dökülen, yürüdükçe yerde çimenler biten kızlardan bahseder, silkinip insan olan güvercin, kumru ve kanaryaların¹³ verdiği hayallerin yüceliğinden dem vururken “işte bana bu hayali verebilen bir kocakarı masalıdır” der. Bu karşılaştırmada da roman nevi, hikâye ve masal kelimeleriyle bir arada kullanılır. Ahmet Mithat Efendi’nin kocakarı masallarına ilişkin kurduğu diğer cümlelere bakıldığında onların hikmet, kutsal, ahlak gibi vasıflarını da dillendirdiği görülür: “Hikmetlerine hayran olduğum koca karılar derler ki”¹⁴, “koca

10 Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 114.

11 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 113.

12 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 113.

13 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 116.

14 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 151.

karıların mukaddes ve mübarek tandırname-i şerifleri ahkâm-ı celilesince”¹⁵, “sözlerini mahz-ı hikmet bildiğim koca karılar (...)”¹⁶. Neticede Ahmet Mithat Efendi yeni yazılan roman ve hikâyeler yani masallarla karşılaştırdığı kocakarılarına mahsus meselleri Namık Kemal’in öne çıkardığı nitelikleriyle ancak bu defa olumlu bir istikamette değerlendirir. Esasında her ikisinin de kocakarı masallarının verdiği hayallerle sunmuş oldukları şiirsellik ile tabiatın ve hakikatin haricine çıkışı etrafında dolanıp durduğu görülür. Burada Ahmet Mithat Efendi’nin Türk edebiyat tarihindeki konumunun büyük ölçüde, eserlerinin tabiatın ve hakikatin haricine çıkışı etrafında şekillenmesine dikkat çekmek de yararlı olabilir. Yazarın metin oluşturma usûlünün Tanpınar’ın öne çıkardığı şekliyle hikâyenin ilk şartı olan hakikaten olmuş vehminden mahrum¹⁷ bırakması onun hem en fazla eleştirilen hem de son onyıllarda postmodern dikkatlerin yükselişiyle en fazla üzerinde durularak olumlanan yönleri hâline gelir.¹⁸

Diğer taraftan Ahmet Mithat Efendi’nin bütün olumlamalarına rağmen, yeni yazılan romanlar ile evvel zaman masalları arasında hayallerle kurulan ilişki bağlamında yaşanan yüksek gerilim devam eder. Ahmet Mithat Efendi’nin bu yönleriyle öne çıkan eserlerinin roman tanımının sahip olduğu katı sınırların dışına itilmesinin oluşturduğu yılginlığın, yazarın *Taaffüf* adlı eserinin girişine yansımış olduğu söylenebilir: “İşte size bir roman ki zamanımız lezzet-i çeşidegân-ı edebiyattan birçokları nezdinde belki de eski masallardan addolunarak beğenilmez.”¹⁹

Buraya kadar ele alınan meseleler içinde, roman nevinin ihlal edilemez sınırları dışında kaldığı düşünölen kocakarı masallarının, hakikat ve tabiatın dışında kalan hayâlâtla örölü olağanüstü nitelikleri itibarıyla olumsuz bir anlam alanına büründüğu görülür. Tanzimat’tan sonra ise yükselen bilimselci düşünce içinde kocakarı masallarının romanla karşılaştırılarak olumsuzlanan bir edebî eser kriteri olmanın ötesine genişlediği söylenebilir. Kocakarı masalı, roman nevi dışında zamanla bilim ve tahsille zıtlaştırılan saçma, bâtil, hurâfe anlamlarını edinir. Bu hâliyle kocakarı masalları tabiri, bir *dünya görüşü* anlamına bürünür. Halide Edib’in, Tanin’de yayımlanan “Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder” adlı yazısında kadın konusunu tartışırken “bize, İngilizlerin tabiriyle-yuvarlak bir tahsil lâzım, zihnimizi kocakarı masalların-

15 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 141.

16 Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 180.

17 Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988, s. 460.

18 Bu hususta dönuşen Ahmet Mithat Efendi Okumaları için bkz.: Atiye Gülfer Gündoğdu, *Yazının Önünde Edebi Metnin Anlamının Teşekkölünde Okurun Rolü*, Ankara: Hece, 2021.

19 Ahmet Mithat, *Cinli Han/Taaffüf/Gönüllü*, Yay. Haz. Erol Ülgen, Necat Birinci, Ali Şükrü Çoruk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. 74.

dan temizleyecek zaman geldi”²⁰ diyerek sorunsallaştırdığı şey, kocakarı masallarının edebî bir eser kriteri olmağının ötesine uzanan bir anlam alanına (tahsil, dünya görüşü) taşınmasıyla ilgilidir.

Kocakarı masallarının anlamında görülen bu genişleme, bir halk anlatısı olarak yukarıda bahsedilen niteliklerinden bağımsız değildir. Bu durum masallara tabiatında olan temel bir özelliikle, herhangi bir inandırma iddiasına sahip olmayışlarıyla²¹ ilişkilendirilebilir. Bu anlamda kocakarı nevi birer halk anlatısı olarak saçma, ayakları yere basmayan anlamlarını sürdürür. Kocakarı masalları adlandırmasında olduğu gibi Batı anlatı geleneğinde de masal, hikâye olarak kullanılan birçok adlandırmanın bu duruma işaret ettiği görülür. *Old wives' tale, cock and bull story, airy story* gibi adlandırmaların sahip olduğu saçma, uyduruk, avutucu ve eğlendirici gibi anlamlar bunun örneklerini oluşturur. *Airy* kelimesinde daha açık görüleceği üzere masallar ayakları yere basmayan, havada asılı kalan, gerçek bir zemini olmayan anlamlara sahip dünyalarını adlandırılışlarıyla da sergiler. Kocakarı masalı (ve yine bu yazıda ele alınacak kocakarı ilacı) dışında kocakarı kelimesiyle birlikte örülen “kocakarı lalakıyatı, kocakarı dedikodusu, kocakarı hikmeti, kocakarı inancı, kocakarı imanı” gibi kelime kadrosunda da benzer bir durum söz konusudur.

Kocakarı kelimesi etrafında oluşan bu tek yönlü yorumlama geleneği onun farklı anlamsal boyutlarının kendini göstermesini engeller. Oysaki kocakarı masallarında yer alan kocakarı kelimesi, masalı anlatan kişinin kendinden genç dinleyicilere aktaracağı bir tecrübenin olgunluğuna, gün görmüştüğüne bu anlamda kocalığına atıfta bulunabilir. Yine Gökalp ve Boratav'ın öne çıkardığı gibi, masal anlatma ile kadınlar arasında kurulacak bir ilişki içinde de anlamını düşündürebilir. Gökalp masal anlatma geleneğini kadınlar arasında sürdürülen bir tecrübe aktarımı olarak değerlendirir: “Ozanlık, babadan oğula kaldığı gibi masalcılık da anneden kıza intikal eder. Erkek masalcılar varsa da ekseriya masalcılar kadın cinsindedir.”²² Boratav ise bu anlatı türünün “kocakarı masalı” diye adlandırılışını vurgulayarak, olağanüstü nitelikte olan masalları anlatma ve yayma işinin daha çok kadınlarca benimsenmiş²³ olmasına dikkat çeker.

Tek yönlü bir anlama sahip olmamasına rağmen kocakarı masalları, Tanzimatla yükselen bilimselci düşünce içinde hayâlattan akla, karanlıktan aydınlığa doğru ilerlenen bir süreçte, ister romanla karşılaştırılan bir halk anlatısı olarak isterse bilim

20 Aktaran İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete*, İstanbul: Dergah, 2010, s. 107.

21 Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1982, s. 75.

22 Ziya Gökalp, “Usullere Dair: Halkiyat (1) Masallar”, *Küçük Mecmuası II*, Çeviriyazı Şahin Filiz, İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2009, s. 114.

23 Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, s. 84.

ve tahsille kutuplaştırılan bir dünya görüşü şeklinde olsun, kara, olumsuz bir metafor hâlini alarak kullanılır. Giderek daha kapsamlı bir anlam kazanmasına rağmen, olumsuzlanan bir metafor olarak kullanılmayı sürdürmesi değişmez. Büyük Millet Meclisi'nde bütçe konuşmaları sırasında bir milletvekilinin Boratav'ı Halk Edebiyatı dersinde kocakarı masalları çeşidinden şeyler okutmakla şuçlaması²⁴ bu kullanımın uç örneklerinden biri olarak okunabilir. Diğer taraftan Boratav söz konusu yazısında, insanların kocakarı masalları diye dudak büktüğü, küçümsediği ürünler üzerinde bizzat duran uluslararası bilimsel kuruluşların varlığına dikkat çeker. Kocakarı masallarını bilimsel düşünce ile yan yana getirerek onlara saygınlık kazandırmak, olumlu bir anlam yüklemek ihtiyacı hisseder.²⁵

Eski Tababet-Yeni Tababet: Kocakarı İlaçlarından Modern Tıba

Modern tıp karşısında kocakarı ilaçlarının edinmiş olduğu yer, bir halk anlatısı olarak kocakarı masallarının roman nevi karşısındaki olumsuz konumuyla benzerlikler gösterir. Boratav daha *kocakarı ilaçları* adlandırmasında “birazcık küçümseme, alay anlamı”nın²⁶ gizlendiğini ifade eder. Nitekim bu konu etrafında yapılan tartışmalarda yahut gündelik diyaloglarımızda, aynı tedavi biçimini ifade eden *ev ilaçları* yerine bu adlandırmanın tercih edilmesinde, onu modern tedavi yöntemleriyle karşılaştıran ve tarafını modern olandan yana kullanan bir tavrı sezmeğe güç değildir. Kocakarı masallarında olduğu gibi burada da, kocakarı kelimesinin “koca, bilge, tecrübe sahibi” gibi anlamları göz ardı edilir, dahası kelime açık bir biçimde anlam kötüleşmesine uğrar.

Kocakarı masalları ve kocakarı ilaçları arasında sağlık, beslenme ve sağaltma gibi temel ve geleneksel meselelerin kocakarı masallarında hacimli bir yer tutması nedeniyle belli bir ilişki söz konusudur. Ancak bu yazıda aralarında kurulmaya çalışılan ilgi her ikisinin de tabiat ve hakikatin haricine yönelmişlikleri ve bu yolla yeni edebiyat ve tababetle karşılaştırılarak eski olanın birer temsilcisi hâline get-

24 “O yıllar içinde, bende en acı iz bırakan olaylardan birini burada anmadan geçemeyeceğim: Büyük Millet Meclisi'nde bütçe konuşmaları sırasında söz alan bir milletvekili -vaktiyle öğretmenlik, ilköğretim müfettişliği ve bir Köy Enstitüsü'nde müdürlük yapmış bir kişi- benim Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki derslerimin lüzumsuzluğuna Meclis üyelerini inandırmak için: “Halk edebiyatı ne imiş? Soruşturduk; bu derste ‘kocakarı masalları’ çeşidinden şeyler okutuluyormuş. Her yıl Devlet bütçesinden şu kadar lirayı böyle saçma şeylere vermek günahdır.” diye bağırıyordu; Meclis'in çoğunluğu da ona hak vermişti...” Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat I*, İstanbul: Adam Yay., 1982, s. 110.

25 “Yalnız bu ‘kocakarı masalları’nın dünya ölçüsünde incelenmesi amacını güden milletlerarası bir bilim kurulu vardır: ‘International Society of Folk-Narrative Research’. Doğudan, Batıdan yüzlerce ünlü halkbilimi uzmanlarının işbirliğini sağlayan ‘Fabula’ adlı dergisinde masallar, efsaneler v.b. gibi halk anlatma türleri üzerinde çalışmaların sonuçları yayımlanır.” Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, s. 116.

26 Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, s. 155.

irilmesidir. Bu noktada burada, Tanzimat sonrası bilimselci düşünce içinde giderek keskinleşen *eski tababet-yeni tababet* karşılaştırmaları üzerinde durulması yerinde olabilir.

Ünver'in ele aldığı şekliyle Batı tıbbıyla temasımız 18. asırda görülen tercüme devriyle başlamış ve yavaş bir sùrette inkişâfa müncer olmuş olsa da²⁷ Osmanlı Türklerinin tıp tedrisinde tamamen Batı'ya dönüşü 19. asır olarak ele alınmıştır. "(...) her ne kadar Batılılaşma hareketi onsekizinci yüzyıldan itibaren başlatılırsa da, hareketin gelişmesi ve Osmanlı tıbbında kalıcı etkiler göstermesi ondokuzuncu yüzyılda mümkün olmuştur."²⁸ Eski tababetin yeni bir veche edinişi ise tarihe, 14 Mayıs 1839'da açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin açılışı ile düşülür. Uludağ, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin açılışının eski ve yeni tababet arasında nasıl önemli bir kırılma oluşturduğuna şöyle dikkat çeker: "Osmanlı hekimliği dahi idarede olduğu gibi orta çağ kanaatlerini yaşatıyordu. Aynı kanaatler hurâfelerle karışmış idi. (Vak'ai Hayriye) ile hekimlik sahasında bir hareket görüldü. (...) Osmanlılarda tıp tedrisini eskilikten ayırıp memlekete faydalı bir yola sokamadı. Ancak İkinci Mahmut zamanında ve 14 Mayıs 1839'da açılan (Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne) ile yenilik vechesi alınmış oldu."²⁹

Tıp mektebinin Avrupai bir sisteme girmesinde, tıp tedrisinin eskilikten ayrılıp yeni bir veche kazanmasında derslerin yeniden tanzim edilişi, Fransızca okutulan dersler, Avrupaya talebe gönderme gibi hususlar kadar modern tıbbın başlangıcı olarak görülen³⁰ anatominin kadavra üzerindeki tatbikatlarla öğretilmesine geçilmesi de etkili olur. Böylelikle Osmanlı'da planşlar üzerinde yürütülen anatomi dersleri Dr. Bernard'ın çabalarıyla, Avrupa'da olduğu gibi kadavra üzerinden tedris edilmeye başlar.³¹ "Bernard gece gündüz vazifesi başından ayrılmamıştır. O zamana kadar modellerde öğretilen teşrih dersinden talebenin bihakkın istifade etmediğini görmüş ve ölü üzerinde teşrih yapmasına

27 Ünver, «Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar», s. 960.

28 Kahya, "Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp", s. 302.

29 Uludağ, "Tanzimat ve Hekimlik", s.967. "Tıphane için yeni bir bina olarak seçilen Galata Sarayındaki tamirler ilerlediği esnada bu Tıphane yerine başka bir müessese kurulmak lüzumu üzerinde duruldu ve ikinci Mahmut hasta ve zayıf hâliyle Galata Sarayına gelerek (Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane) adı ile yeni mektebi açtı: 14 mayıs 1839." Uludağ, "Tanzimat ve Hekimlik", s. 968.

30 Esin Kahya, 15. ve 16. yüzyıllarda modern bilimin temelini, 16. yüzyılda, otopsi şeklinde görülen disseksiyon tatbikatlarının eğitim, öğretim ve araştırma yöntemi olarak tıpta kabul edilişleriyle atıldığını dile getirir. Kahya, "Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp", s.289.

31 "Bernard'ın yaptığı ilk mükemmel iş Teşrih dersinin kadavra üzerinde tedrisine müsaade almak olmuştur. O vakte kadar modeller ve resimler üzerinde çalışılan Teşrih dersi için bu, çok ehemmiyetli bir hâdis idi. Kadavra üzerinde Teşrih çalışmak iradesi, V. B. Stern'e göre, 8 Mart 1838 de çıkmıştı ve bu irade mucibince İslâm ölüleri müstesna olarak Hıristiyan ve Yahudi ölülerinden istifade olunmasına müsaade edilmişti." Uludağ, "Tanzimat ve Hekimlik", s. 969. "1841 yılında resmen Tıp Okulunda disseksiyon yapılabilmesi için müsaade verilmiştir. (...) gerekli cesetler Tersane-i Amire prangasından sağlanacaktır. Prangada ölen esirlerin cesetleri Tıphaneye gönderilecektir." Kahya, "Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp", s. 297.

dair bir emri âli çıkarttırmıştır. (...) Bernard geldiğinin senesi Tanzimat ilân olunur. Binaenaleyh mesaisinin bir kısmı Tanzimata tesadüf eder. Fakat mektep daha Tanzimatın ilânından evvel Avrupai bir sisteme girmiş bulunmaktadır.”³² Diğer taraftan bütün bu gelişmeler eski tababet-yeni tababet arasındaki ayrımın da giderek belirginleşmeye ve keskinleşmeye başlaması anlamına geliyordu. Tanzimat fermanı altında inşa edilen eski ve yeni edebiyatı kesin çizgilerle ayırıştırma teşebbüsü bu defa tababet alanında vuku buluyordu. Yeni tababet karşısında eski tababet yukarıda da bahsedildiği üzere hurâfelerle karışmış ortaçağ kanaatleri olarak görülüyordu. Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim* adlı çalışmasında eskiden yeniye doğru yaşanan bu değişimi ilim kelimesinin yaşamış olduğu anlam dönüşümü üzerinden anlatmak ister. “Bu incelemede «ilim» kelimesiyle anlatmak istediğim, matematik, tabii ilimlerde tıptan ibarettir. Bunu bir kere daha açıkça söylemeyi zorunlu buluyorum; çünkü, Osmanlı Türklerinde ve esasen Doğuda ilim kelimesi, bütün beşeri bilgileri, hiç ayırt etmeksizin, içine alan çok geniş bir anlam taşırdı. Kelamı, fıkhiyle din, nücum ilmi (astroloji), sihir, sima ilmi, simya ilmi (fantasmagorie), rüya tabiri hep ilim çerçevesi içine girerdi. İlme verilen bu geniş anlam, Türkiye’nin karanlık kalan fikir göklerini modern ilmin ilk şuaları aydınlatıncaya kadar, yani XIX. yüzyıla kadar, baki kalmıştır.”³³ Burada öne çıkarılan hurâfelerle karışmış, karanlık ortaçağ karanlıklarının modern ilmin şualarıyla aydınlatılması düşüncesinin, Namık Kemal’in daha önce ele aldığımız, şeylerin mahiyetini göstermek şanından olan marifetin sabahının ışıklarını etrafa yayması somutlaması ile şaşırtıcı düzeyde benzerlik taşıdığı görülür ve yazarın eski edebiyat hakkında sorduğu şu soruları eski tababet bağlamında dilimizde çoğaltır: Şeylerin mahiyetini göstermek şanından olan marifetin sabahı ışığını etrafa yaydıkça hurâfeler gibi hakikat ve tabiatın haricinde kalan eski tababetin karanlığı zevâlden kurtulabilir mi? Modern olanın saçtığı ışık karşısında eski tababetin, eski edebiyatın yaşamış olduğu akıbetten kaçabilmesi mümkün müdür?

Oluşmaya başlayan bu tartışma ortamı içinde, gelişen yeni bir tababet karşısında *kocakarı ilaçları*, *ev ilaçları*, *halk tababeti*, *halk hekimliği*, *tıbbi folk* gibi farklı adlarla anılan eski tababet değerini yitirir. Kocakarı ilaçları, tıpkı kocakarı masalları gibi tabiatın ve hakikatin dışına çıkma noktasında uygar bir çağın gerekliliklerine uygun düşmez, eski tababetin bir parçası olarak yeni tababetle karşılaştırılır ve olumsuz bir anlam alanına bürünür. Kocakarı masallarının tabiatın ve hakikatin dışına çıkan doğası karşısında, yeni tababetin hakikate ve tabiate şaşmaz bir sadakati söz konusudur. Modern tıbbın

32 Ünver, “Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar”, s. 341.

33 Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 5-6.

kendisini genel, kanıtlanabilir, her zaman aynı şekilde ölçülebilir bir bilim olarak sunması hakikate, hastalık hususunda yalnızca tabiatı referans olarak alması ise tabiata olan bağlılığını gösterir. Bu durum temelde Tatar'ın öne çıkardığı üzere, modern tıbbın başlangıcının hastalık denen şeyin gökyüzünden yeryüzüne inmesi olarak görülmesi, yani yalnızca tabiatı referans noktası olarak kabul etmesiyle ilgilidir.³⁴ Yeni tababet hastalığı tabiatla hareketle ele almaya başlarken, hastalık da insan bedeninin kendi içindeki bir dengesizlik ya da düzensizlik sorunu hâline gelir. Burada eski tababette yeni tababete geçişte, hastalık, sağlık gibi kavramların anlamlarının yaşamış olduğu daralma da dikkat çeker. Eski tababette sağlık, hastalık denen şeyler, evren ile insan, iyi ile kötü güçler arasındaki uyum ve denge sorunu iken yeni tababet içinde sadece insan bedeninin kendi içinde yaşadığı bir uyum ve denge sorunu hâline gelir. Yeni tababet sebep sonuca dayalı nedensellik bağı içinde kesin bilgiyi gerektirdiği halde, geleneksel tıpta böyle bir lojik bağ yerine inançlar ve bir takım yaşanılmış ampirik bilgiler rol oynar.³⁵

Bütün bunlar kocakarı ilaçlarının hakikat ve tabiatla kurmuş olduğu ilişkinin sınırlarını çizer. Bu da kocakarı ilaçlarının, *otacı*³⁶ kelimesine açıktan yansıdığı biçimde, bitki ve tabiat ile sıkı bir ilişkisi bulunmasına rağmen niçin tabiat üstü, tabiat harici olarak vasıflandırıldığı hususunu anlamlı kılar. Boratav'ın çalışmasında, halk hekimliğinin bir parçası olarak gördüğü kocakarı ilaçlarını (ev ilaçları) *Tabiat Bilgisi-Tabiat Yasalarını Etkileme* başlığı altında ele alması onların tabiatüstü ile olan bu ilişkiselliklerini ön plana çıkarma amacı taşır. Diğer taraftan Boratav halk hekimliğinin sağaltma teknikleri arasında *büyünlük* öğeler kadar *gerçekçi*, *akılcı* yöntemlerin de yer aldığına değinir, aralarında ilginç tertipli reçeteler bulunmasına rağmen kocakarı ilaçlarının modern tıbbı da etkileyen akılcı yöntemlere sahip oluşu üzerinde durur.

Neticede, eski tababet ve yeni tababet arasında yaşanan bütün bu dönüşümlerle, hekimlerle karşılaştırılan kocakarılar, tıbbi fonksiyonları ev ile sınırlı kalan kocakarıların kuşaktan kuşağa aktardığı tedavi şekilleri, sağaltma yöntemleri, reçeteleri, modern tıbbın gelişmeleriyle gerilimli bir ilişki yaşamaya başlayarak saçma, uyduruk, ayakları yere basmayan bir hurâfe olarak konumlandırılmaya başlar.

Yazımızı getirdiğimiz noktada “kocakarı masalı” ve “kocakocarı ilaçları”nın eski edebiyat ve eski tababete işaret eden birer olumsuz metafor şekline bürünmüş olduğu

34 Burhanettin Tatar, “Tıp Hermenötiği”, *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014, s. 133.

35 Orhan Türkoğlan, “Tıbbi Folklor Açısından Sağlık Hastalık Sistemi”, *III Milletlerarası, Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., 1987., s. 407.

36 Eski Türklerde halk hekimliğini uygulayan kişilere verilen adlardan birisi de “hekim, otlarla ilaç yapan” anlamına gelen otacıdır. Eski Türklerde halk hekimliği, sağaltma yöntemleri üzerine odaklanan bir çalışma için bkz.: Fahri Dağı, *Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

gerçeği açıklık kazanır. Bu noktada açığa çıkan sorun, hakikat tecrübesinin ve insanın tabiatla, dünyayla kurduğu ilişkinin yalnızca bilimsel yöntemin sınırları içerisinde vuku bulabileceğine dair inanca ilişkindir. Hakikatin ve tabiatın haricinde diye olumsuzlanan eski tababet ve eski edebiyat, insanın inkitâya uğrayan anlam arayışının yeniden uç vermesi, yeşermesi noktasında farklı vechelere sahip olabilir mi? Tanzimat sonrası yükselen bilimselci düşünce içinde rahatlıkla kutuplaştırılan eski ve yeni olanın birbiriyle bir biçimde kurabileceği hiçbir diyalog yok mudur? Eski olarak olumsuzlanan tıp ve tababetin, hayatının anlamındaki süreklilik kesintiye uğrayan kişilere bu anlamı yeniden tamir yahut inşa edebilmesi için söyleyebileceği hiçbir söz yok mudur? Açıkçası bilimsel düşünce ve teknolojik gelişmelerin gelmiş olduğu muazzam noktaya rağmen cevapsız bıraktığı soruları ve hastaları sağaltma noktasında düştüğü çaresizliği bütün dünya olarak tecrübe etmek zorunda kaldığımız bu pandemi günleri, bütün bu önemli soruları edebiyat ve tıp ilişkisi üzerinden düşünebilmek için önemli imkânlar, düşünsel bir karantina ortamı sunar.³⁷

İspanyol Gribi Günlerinde Ömer Seyfettin, Tababet ve Edebiyat

Ömer Seyfettin'in İspanyol gribi günlerinde Camsap imzasıyla³⁸ Zaman gazetesinde kaleme aldığı "Kocakarı İlaçları"³⁹ isimli yazısında temelde, *yeni tababet* olarak adlandırdığı yirminci asır tıbbının İspanyol gribine yakalanma ve ondan korunma hususunda cevapsız bıraktığı sorular ve belirsizlik karşısında *eski tababete* yönelişi ön plana çıkar. Burada dikkat çeken Ömer Seyfettin'in *eski tababet* ve *yeni tababet* arasındaki bu ilişkiyi edebiyat kavramı üzerinden kurmasıdır. Buna göre *eski tababet* tıpkı *eski edebiyat* (eski şiirler, eski masallar, eski hikâyeler) gibi şairane, esrar dolu, merak uyandıran bir şeydir ve en önemlisi iyileştirici bir etkiye sahiptir.

37 Agamben, Nancy, Žižek, Butler gibi önemli filozofların pandemi üzerine yazılarının, içinde bulunduğumuz süreç üzerine düşünebilmek için önemli katkılar sundukları söylenebilir. Söz konusu yazılar, Žižek'in yazısında dillendirdiği gibi, içinde yaşadığımız dünyayı yeniden gözden geçirebilmek için felaketlere duyulan ihtiyacın tezahürleri olarak da okunabilir. Bunlardan özellikle Agamben'in, bilimin çağımızın dini hâline geldiğini iddia ettiği, insanların ona, sırf inandıkları için inandıkları üzerinde durduğu "Din Olarak Tıp" adlı yazısının, bu çalışmanın tartıştığı sorunlarla daha yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Giorgio Agamben, "Din Olarak Tıp", <https://terrabayt.com/dusunce/din-olarak-tip/>, Çev. Öznur Karakaş, Erişim Tarihi: 28.04.2021. Jean-Luc Nancy, "Viral İstisna", <https://terrabayt.com/dusunce/viral-istisna/>, Çev. Öznur Karakaş, Erişim Tarihi: 28.04.2021. Slavoj Žižek, "Koronavirüsü, Kapitalizme 'Kill Bill-vari' Bir Darbedir, Komünizmin Yeniden İcat Edilmesine Yol Açabilir" <https://terrabayt.com/manset/zizek-koronavirusu-kapitalizme-kill-bill-vari-bir-darbedir-komunizmin-yeniden-icat-edilmesine-yol-acabilir/>, Çev. Öznur Karakaş ve Koray Kırmızısakal, Erişim Tarihi: 28.04.2021. Judith Butler, "Kapitalizmin Sınırları Var", <https://terrabayt.com/dusunce/kapitalizmin-sinirlari-var/>, Çev. Öznur Karakaş, Erişim Tarihi: 28.04.2021.

38 Argunşah'ın belirttiği gibi yazar "makalelerinde Ömer Seyfettin yanında Ayas, Camsab, Ö., Ö.H., Ö.S., Ö. Seyfettin, Ömer Tarhan, Perviz, S., Suheyl Feridun, Tarhan, ? imzalarını" da kullanır. Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Makaleler 2, Tercümeleler*, Haz. Hülya Argunşah, İstanbul: Dergâh, 2001, s. 9.

39 Ömer Seyfettin, "Kocakarı İlaçları", *Bütün Nesirleri*, Haz. Nâzım Hikmet Polat, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2018, s. 631-633.

Yazı ayrıca, yazarın eski olanın modern tıbbın içine düştüğü açmazlar karşısında hâlâ söyleyecek şeyleri olduğu hakikatini bizzat tecrübe edişi hakkında olması nedeniyle, yazımızda ele aldığımız eski tababet-yeni tababet, eski edebiyat-yeni edebiyat kutuplaştırmasına dair önemli şeyler söyler. Yine yazarın eserinin bu sesini, bütün dünyaca maruz kaldığımız ve modern tıbbın karşısında dirençsizleştiği başka bir salgın hastalık sürecinde duymaya çalışmak, sunduğu hakikat tecrübesi itibarıyla bu yazıya ayrı bir anlam katar.

Söz konusu yazı, eski ve yeni olanın ilişkiselliği üzerine yeni bir düşünme mekânı açmasının dışında, tarihte İspanyol gribi olarak geçen salgının semptomları, seyri ve akıbetine dair pek çok önemli ayrıntıyı da içerir:

Geçen gün biraz başım ağrımıştı. Hemen hapşırıma başladım. İçimden mutlaka:

-İşte İspanyol nezlesi!

diyordum. Etrafımızdaki en kıymetli dostların otuzar saat içinde veda etmeye vakit bulamadan, alelacele sönuverip gitmesi artık bizde “kuvve-i maneviyeye” filan bırakmamış, yatmak için evime koşuyordum, yatağıma uzandıktan sonra rahat rahat Azrail’i bekleyecektim.⁴⁰

Bu küçük giriş cümlelerinde, hastalığın İspanyol neznesi şeklinde anılması⁴¹, baş ağrısı, hapşırık gibi tezahür eden belirtileri, hastayı behemehal yatağa düşürme şeklindeki güçlü etkisi, yakalanan kişinin istirahatının elzemi,⁴² çok çabuk gelişip ölümlerle sonuçlanması, yüksek mortaliteye⁴³ neden olması ve sıklıkla gençlere tesir etmesi⁴⁴ nok-

40 Ömer Seyfettin, “Kocakarı İlaçları”, s. 631.

41 Hastalığın adı her ne kadar İspanyol gribi olsa da halk arasındaki kullanım biçimi İspanyol nezlesidir. Bu kullanım gribin o zamanlar, “nezle” yahut “paçavra hastalığı” şeklinde adlandırılmasıyla ilgilidir.

42 “Paçavra” adlandırılışı gribin hastalar üzerinde bıraktığı bu etkiye işaret eder. Paçavra literal olarak “eskimiş bez veya kumaş parçası, çaput”, mecazi olarak ise “değersiz ve iğrenç şey veya kimse” anlamına gelir. Gribin paçavra hastalığı olarak anılmasının (hastanın vücudunu paçavraya çevirmesi, değersizleştirilmesi anlamında) Susan Sontag’ın, tüberküloz, kanser, aids gibi hastalıklar etrafında oluşan önyargılı metafor kullanımlarını incelediği kitabında yer alan türden ancak görece daha hafifletilmiş bir metaforik kullanım örneği oluşturduğu söylenebilir. *Metafor Olarak Hastalık* adlı çalışmasında Sontag, hastalıklardan kurtulma yolunun onları, bu önyargılı, olumsuz çağrışım alanlarıyla yüklü metaforik kullanımlardan arındırmak olduğu üzerinde durur. “(...) hastalar ülkesine, onun topraklarını doldurmuş göz kamaştırıcı metaforların doğduğu önyargılardan arınarak yerleşmek pek de mümkün değildir. Bu yüzden ben de elinizdeki bu incelemeyi, hastalar ülkesini her taraftan kuşatıp istila etmiş olan bu metaforları aydınlatma ve onlardan kurtulma çabasına adıyorum.” Susan Sontag, *Metafor Olarak Hastalık Aids ve Metaforları*, Çev. Osman Akinhay, İstanbul: Can Yay, 2015., s. 13.

43 Salgının mortalitesine yönelik detaylı bir çalışma için bkz. Mustafa Kemal Temel, *Gelmış Geçmiş En Büyük Katil: 1918 İspanyol Gribi*, BETİM, İstanbul: Pınarbaş Matbaacılık, 2015.

44 İspanyol gribine yol açan H1N1 patojeninin üç temel özelliğinden ilki bu durumla ilgilidir. “(...) H1N1 virüsü alışılmadık dışında çok ciddi akciğer komplikasyonlarına yol açarak çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu çok sayıda insanın ölümüne sebebiyet verdi. İlk belirtiden hemen sonra ölüm hızlı biçimde gerçekleşebiliyordu.” Murat Yolun, İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Metin Kopar, 2012, s. 73.

tasında birçok ayrıntı ile karşı karşıya geliriz. “Sönüverip gitme” salgına dair bütün bu detayları (ölümün çok kısa sürede ve gençler arasında gerçekleşmesi) bir araya toplama gücüne sahip bir ifade olarak dikkat çeker. İstanbul Şehremanetinin salgınla mücadele edebilmek maksadıyla yayınladığı beyannameye yer alan belirti ve önlemlerin çoğunun, bu yazıda başarılı biçimde hikâye edildiği görülür. Söz konusu yazının yayınlanış tarihi (*Zaman*, Sayı:273, 7 *Kanun-ı Sani [Ocak] 1335/1919*) ise, onun İspanyol gribi salgınının ilkinde göre daha öldürücü etkiler gösterdiği ve Osmanlı topraklarında yoğun biçimde hissedildiği ikinci dalgası sonrasında yazıldığını haber verir.

Yazının İspanyol gribi salgını üzerine var olan az sayıda tarihi kaynağa katkı sağlayabilecek bu yönleri üzerinde kısaca durduktan sonra eski tababet-yeni tababet, eski edebiyat-yeni edebiyat arasında bir ilişki kurulabilecek kısmı üzerine yoğunlaşabiliriz. Başlığından da anlaşılacağı üzere, Ömer Seyfettin en kıymetli dostlarının vedalaşmaya vakit kalmadan sönüverip gittiği böyle bir aciliyet ortamında *yeni tababet* olarak adlandırdığı yirminci asır tıbbının İspanyol gribine yakalanma ve ondan korunma hususunda cevapsız bıraktığı sorular ve belirsizlik karşısında *eski tababete* yönelir ve okurlarına da bunu önerir. Temelde demet demet sarımsak tüketmek⁴⁵ şeklinde ifade edilen bu kocakarı reçetesini okurlarına birdenbire tavsiye etmez:

Bu kocakarı ilacını karilerime birdenbire tavsiye edecek değilim, fakat ne vakit ki doktora gidip sordukları şu:

- Bu hastalığın mikrobu malum mu?
- Korunmak mümkün mü?
- İnsanı ikinci defa yakalıyor mu?
- Suallerine:
- Meçhul!
- Değil...
- Bilmiyoruz!

Cevaplarını alırsa denize düştüler demektir. Hemen yılanı sarılsınlar. Deniz

yirminci asrın ilmi! Yılan da kocakarı ilaçları!⁴⁶

45 Sarımsak, sirke salgın hastalıklar tarihinde kendisine sıklıkla başvuru maddeler olarak dikkat çeker. Mustafa Behçet Efendi hazırladığı kolera risalesinde hastalıktan korunma yollarını anlatırken şu sözlere yer verir: Mümkün mertebe alçak yerlerde birbirine yakın evler bulunan mahallelere gidilmez. Gitmek mecburiyeti olursa, sirke veya hırsız sirkesi, nişadır ruhu (amonyak), hiç olmazsa sarımsak koklanır.” Nuran Yıldırım, “İstanbul’un Kolera ile Tanışması, 1831 Salgını”, *Toplumsal Tarih*, Nisan 2020, s.64. Veba salgını sırasında açığa çıkan ünlü Dört Hırsız Sirkesinin hikâyesi ise şöyledir: “Fransa-Toulouse Veba Salgını (1628-1631) ile Büyük Marsilya Vebası’nda (1720) ölenlerin cesetlerini soyan dört hırsız yakalanmış. Cesetlere dokundukları halde neden vebaya tutulmadıklarını anlatırlarsa affedilecekleri bildirilmiş. Bunun üzerine hırsızlar, kendi yaptıkları bir sirkeyle ellerini yıkadıklarını ve gargara yaptıklarını itiraf etmişler. Sonraları, “Dört Hırsız Sirkesi” adıyla ünlenen bu sirke, salgınlarda hasta odalarında ve pek çok hastahıkta yüzyıllarca kullanılmıştır.” Nuran Yıldırım, “İstanbul’un Kolera ile Tanışması, 1831 Salgını”, s. 64.

46 Ömer Seyfettin, “Kocakarı İlaçları”, s. 631-632

Yirminci asrın ilmini deniz, kocakarı ilaçlarını ise yılan olarak konumlandıran yazar, eski tababete yönelişini denize düşenin yılanı sarılması olarak ifade eder. Burada denize düşmek, insanların, modern tıbbın salgın sürecinde karşı karşıya bıraktığı meçhul, belirsiz sorular içine düşüp çırpınışı olarak düşünülebilir. Diğer taraftan, bugün dünyada modern tıp ve eczalığın sembollerinden birisi hâline gelen yılanın, modern tıbbın cevaplayamadığı sorular karşısında kendisine sarılan kocakarı ilaçları olarak nitelendirilmesi onu dikkat çekici bir benzetme hâline getirir.

Salgın hastalık süreçlerinde, modern, yeni tababetin yaşamış olduğu açmazlar karşısında insanın anlam arayışını eski olan içinde de olsa bir şekilde sürdürmek durumunda kalması, eski ve yeni olanı bütünüyle ayırabilmenin aslında sanıldığı kadar kolay olmadığını gösterir. Eski ve yeni bir biçimde birbirini etkilemeyi sürdürür. Burada salgın hastalığa yakalanmak, salgın hastalıktan korunmak, yakalandıktan sonra onu yenmek gibi aciliyeti olan ve insanı belli bir aciziyet, belirsiz içine sokan durumlardan bahsederken, yaşamış olduğu hastalık karşısında hayatının anlamı kesintiye uğrayan kişinin içine itilmiş olduğu anlam arayışına işaret etmeye çalışıyoruz.

Ömer Seyfettin'in yazısının derinliğini artıran ve konumuz açısından önem arz eden katmanı ise, eski tababet ve yeni tababet arasındaki bu birbirine yönelme hadisesinin eski edebiyat-yeni edebiyat arasındaki ilişki ile de desteklenmesidir:

-Kocakarı ilaçları!

Deyip geçmemeli. Bir kere ben ölümden muhakkak onun sayesinde kurtuldum. Evet, kocakarı ilaçları demek eski tababet demektir. Yeni tababetin yanında arta kalsın halinde eskisi de yaşar! Eski tababet çok şairane, esrar dolu, meraklı bir şeydir. Tabii eski şiirler, eski masallar, eski hikâyeler gibi...Büyük bir çoğu insanı iyi eder.⁴⁷

Yazarın sahip olduğu bu önemli perspektif, eski tababet ve eski edebiyat denen şeyin üstünün modern ve yeni olan tarafından kolayca örtülemeyeceğini *arta kalsın* şeklinde yaşamak durumunda kalacağını, bu anlamda eski ve yeni diye kutuplaştırılan şeylerin birbirine yönelmişliklerinin zaruretini gözler önüne serer. Burada Ömer Seyfettin'in yeni ve eski tababet arasında kurduğu *arta kalış* ilişkisi önemlidir. Bilindiği gibi yazar, makalelerinde edebiyatta da "artakalış"tan (survivance) söz ederek eski ve yeni edebiyat arasında anı bir biçimde görülecek bir değişime işaret eder.⁴⁸ Buna göre hayat gibi ezeli bir tekâmül olan edebiyatın değişimi anı değil yavaş yavaş gerçekleşir: "Can çekişen eski temayülün mahsulü eserler ve tarzlar da birdenbire ölmez. (...)

47 Ömer Seyfettin, "Kocakarı İlaçları", s. 632.

48 Ömer Seyfettin, "Edebiyatta Artta Kalış", s. 475-477.

İçtimai temayüle uymayan her tarzın yine hayatta bir “artta kalış” hakkı vardır ve bu pek tabiidir.”⁴⁹ Söz konusu makalede her ne kadar yazar, yeninin karşısında eski olanın silikleşeceği hatta zamanla öleceği üzerinde dursa da *artakalış* ifadesi, eskinin hem yeninin gerisinde bıraktığı hem de onu etkileyen tabiatıyla, yeni ile arasındaki diyalogu başlatabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu yönüyle arta kaldığı düşünülen şeyin yeni olanı bir şekilde etkilemeyi sürdürmesi onun aslında tam olarak *artta, geride kalan* olamayacağını gösterir. Hem edebiyat hem de tababet alanında eski ve yeni arasında bir artakalış olarak böylesi bir diyaloji ortamı oluşabilir. Boratav, ecza fabrikalarının en modern ilaçlarını alırken bile “şifa niyetine” demeyi unutmayan hastaların sözlerini⁵⁰ hatırlatarak bu iç içe geçmişliğin, eski ve yeni tababetin karşılıklı diyalogunun güzel bir örneğini verir.⁵¹ Anadolu topraklarında, evlerde, asırlardır hazırlanan yemek tariflerinin “reçete” adıyla anılması da söz konusu bu diyalogun önemli bir parçası olarak anılabilir. Yine bugün, akla ve bilimsel düşünceye hizmet eden modern tıp ve eczacılığın önemli sembolleri hâline gelmiş, birbirine dolanmış iki yılan⁵², kase, asa, kanat, zeytin dalı gibi göstergelerin dayandığı mitolojik kökenli anlatılar, modern tıpla eski tababet arasındaki benzer bir iç içe geçmişlik ilişkisi olarak okunabilir. Modern tıbbın göstergesi hâline gelen mitolojik bir anlatı olarak birbirine dolanmış iki yılan, eski tababet ve yeni tababet arasındaki bu dolanıklık ilişkiselliğinin bir remzi olarak yorumlanabilir.

Yazarın incelediğimiz yazısında dolaylı olarak öne çıkarılan bir diğer şey, edebî eser tecrübesinin okurlarını sağaltma boyutudur. Yazar eski edebiyatın bu boyutu, sahip olduğunu öne sürdüğü şairane, merak uyandıran, esrar dolu olma gibi nitelikleri üzerinden açığa çıkardığını dile getirir. Bu anlamda eski tababet olarak konumlandığı kocakarı ilaçları gibi eski edebiyat da hasta ve okurlarına modern olan karşısında gerçekleştirilemeyeceği düşünülen bir tecrübe sunar.

Yazarın bu ilişkilendirmesi, eski edebiyatın şairane hususları itibarıyla iyileştirici etkiye sahip olduğu düşüncesi, -bu yazıda daha önce söz konusu edildiği şekliyle- Ahmet Mithat Efendi'nin kocakarı masalı üzerine düşünceleriyle yeniden kısa bir bağ

49 s. 475-476.

50 Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, s. 154.

51 Bu karşılıklı diyalogun tezahür biçimleri olarak, modern tıp ile tıbbi folklor arasındaki ilişkileri analiz eden çeşitli çalışmalar söz konusudur. Ayşegül Demirhan Erdemir, “Kına'nın Türk Tıbbi Folklorundaki Yeri Modern Tıp Bakımından Bazı Sonuçları.”, s. 155-161. Bayhan Çubukçu-Neriman Özhatay, “Anadolu Halk İlaçları Hakkında Bir Araştırma”, s. 103-115. Nil Akdeniz Sarı-Mebrure Değer, “Diyarbakır Yöresi Halk İlaçlarının Osmanlıca Tıp Yazmalarındaki (15.-16. yy) Benzer İlaçlar ile Karşılaştırılması”, s. 341-360. III. Milletlerarası, *Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar*, IV. Cilt, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., 1987.

52 Çifte yılan sembolü (alâmeti, sembolü) ve Selçuklu tababeti üzerinde özenle duran ve yaptığı öneri ile Çankırı Selçuklu ümerasından Atabey Ferruh tarafından yapılan (1235) hastanede bulunan çifte yılan sembolünün önce Türk Tıbbının sonra da Dünya Tıp Birliğinin sembolü hâline gelmesini sağlayan isim Süheyl Ünver olmuştur. Ünver çok eski tarihlerden beri yılanın hem şark milletlerinde hem de Yunanlılarda tababet timsali olarak kullanıldığını dile getirir. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 139.

kurmamızı gerekli kılar. Yazar kocakarı masallarının dinleyici/okuyucularına sunmuş olduğu güzel, tatlı, mesut hayallerle ilişkili olduğunu dile getirdiği pek şiirsel yönleri üzerinde durarak onun lezzet verici, besleyici bu anlamda iyileştirici yönüne işaret eder. Yazar kocakarı masallarının bu besleyiciliğinin yalnızca metaforik değil literal düzlemdeki gerçekliğini de dile getirir: “A canım hikâye denilen şey içinde ne kadar güzellik, ne kadar şairiyet görülürse hep koca karı masallarına mahsustur. Bir kere bul zihninde şu tandır başını. Üzerine leblebi unu, tuz, şeker, kavrulmuş fındık, kebab-ı kestane. Boza testisi de bir tarafta divan durur.”⁵³ Bu elbette kocakarı masallarının sözlü gelenek içinde icra edilişiyle de ilgili bir durumdur. Oysaki tecrübe edilişi belli bir yalnızlık ve içe çekilmişlik gerektiren roman okuma tecrübesi ne literal ne de metaforik düzlemde okurlarına böylesi bir ortamı sunma gücüne sahiptir. “İşte bana bu hayali veren bir kocakarı masalıdır. Vallah o kadar romanlar okudum hiçbirisi bana bu kadar mesud, bu kadar tatlı bir hayal veremedi”⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi’nin bu düşüncelerinden hareketle burada üzerinde durulması gereken husus, edebî eserlerin iyileştirme, sağaltma boyutlarının yalnızca eski edebiyata tahsis edilen bir meziyet olarak gösterilmemesi gerektiğine dairdir. Zaten böylesi bir niyet, bu çalışmanın eski edebiyat-yeni edebiyat, eski tababet-yeni tababet şeklinde belirlenen sınırlara getirmeye çalıştığı eleştiriyi başka bir biçimde yeniden inşa etmesi anlamına gelir. Bu yüzden burada üzerinde durulması daha anlamlı olan şey, edebî eser tecrübesinin bir bütün olarak sahip olduğu sağaltıcı, iyileştirici etkiye yönelmektir. Zaten farklı bir yönde ilerlemek şu minvalde çeşitli sorunların oluşmasına neden olur: Edebiyatın sağaltıcı gücü eski edebiyata atfedildiği gibi yalnızca dinleyici/okuyucularına sunmuş olduğu güzel, tatlı, mesud hayallere mi ilişkindir? Bilindiği gibi Dostoyevski *Yer Altından Notlar* isimli kitabına “ben hasta bir adamım” diye başlar. Modern roman böylesi hastalıklı insanların hikâyeleriyle doludur. Bu hastalıklı insanlarla dolu, bizleri tekinsiz kılan, huzursuz eden okuma tecrübelerinin okurlarına sunacağı sağaltıcı hiçbir boyutunun bulunmadığı anlamına mı gelir?

Edebiyat ve Sağaltma

Bunun böyle olduğunu söylemek Kearney’in “dünyayı başka türlü görmeye bizi davet etmesi” sayesinde tecrübe edebildiğimizi ileri sürdüğü *katharsis* kavramını göz ardı etmek anlamına gelir. Aristoteles’in *katharsis* kavramı, edebiyatın daha en

⁵³ Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 113.

⁵⁴ Ahmet Mithat, *Karı Koca Masalı*, s. 118.

başından iyileştirici, sağaltıcı gücüne vurgu yapmaktaydı ve elbette yalnızca güzel, tatlı, mesut hayallere ilişkin olmanın uzağındaydı. Aristoteles'in öne çıkardığı gibi "tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (katharsis)"⁵⁵ "(...) acıma, layık olmadığı halde acıya uğramış bir kimse karşısında duyulur. Korku da, acıyı çekenle kendi aramızda bir benzerlik bulmamızdan doğar."⁵⁶ Katharsis tecrübesi ise gücünü, bütün bunları empati ve mesafenin ilginç birlikteliğinde toplayarak gerçekleştirmesinden alır: "(...) anlatısal hayal gücü bir yandan hikâyede etken ve edilgen karakterlerle empati kurabilmemize olanak tanırken, diğer yandan olayların gelişimini gözlemleyebileceğimiz ve böylelikle "şeylerin saklı nedenlerinin" ayırına varabileceğimiz belirli bir estetik mesafe sağlar. Tam da empati ve mesafenin bu ilginç birlikteliği, dışarıya kapalı egonun ötesine geçerek başka varoluş ihtimallerine doğru çıkılacak yolculuk için gerekli çift bakışı -kâh Yunan tragedyası seyircisi kâh çağdaş roman okuru olan- bizlere sağlar."⁵⁷ Bu yönüyle edebiyat, okurlarını içinde yaşadığı dünyayı başka türlü görmeye davet ettiği, başka varoluş ihtimallerine doğru çıkılacak yolculuk için gerekli çift bakışı onlara sunduğu katharsis tecrübesi içinde sağaltıcı bir güce sahiptir. Katharsis tecrübesinin gösterdiği, edebiyatın sağaltıcılığının yalnızca dinleyici/okuyucularına sunmuş olduğu güzel, tatlı, mesut hayallere ilişkin olamayacağıdır ancak diğer taraftan bu sağaltıcılık, anlatısal hayal gücüyle de ayrılmaz bir bütünlük sergiler.

Bu bakımdan kanatimizce katharsis tecrübesinin açığa çıkardığı empati ve mesafenin ilginç birlikteliğinde, başka varoluş ihtimallerine doğru çıkılacak yolculuk vaadi, hastalara ferahlık bulmaları için salık verilen bir *tebdil-i mekân* önerisini hatırlatır. Hastaların yaşadığı ortamdan uzaklaştırılıp hava değişiminin kendilerine iyi geleceğinin söylenmesi sıklıkla rastlanan tıbbî bir tavsiyedir. Tebdil-i mekânda ferahlık vardır hadisesi edebî tecrübenin, okumanın katharsis boyutuyla açığa çıkar.

Edebiyat ve sağaltmanın bu yazının sınırlarını aşan kadim ve uzun hikâyesinin⁵⁸ akılda kalıcı kesitlerinden birisinin de katharsis öncesinde "yazı ve pharmakon" (deva ve zehir) arasındaki ilişki üzerinden kurulduğu söylenebilir. Sokrates yazıyı, yazmak eylemini bir *pharmakon* olarak ele alır. Yazının icadıyla ortaya çıkan tartışma, yazının hafızayı tembelleştireceği yolunda bir kaygıya neden olur. Ünlü anlatıya göre, Mısır'da

55 Aristoteles, *Poetika*, Çev., İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Yay., 1987, s. 22.

56 Aristoteles, *Poetika*, s. 37.

57 Richard Kearney, "Hikâyeler Nereden Gelir?". Çev. Yasin Sofuoğlu. *Notos Öykü* 64, 2017, s. 131.

58 Edebiyat ve Hastalık üzerine yapılan detaylı bir çalışma için bkz. Selçuk Çıkla, *Edebiyat ve Hastalık*. İstanbul: Kapı Yay., 2016. Edebiyat ve terapi ilişkisi bağlamında edebiyatın iyileştirici gücü üzerine yakın dönemde yayınlanmış bir çalışma için bkz.: Ahmet Sarı, *Edebiyatın İyileştirici Gücü*, İstanbul: Ketebe, 2020.

yazıyı bulan Tanrı Theuth, bu keşfini ülkenin kralı Thamus'a, "artık Mısırlıların daha bilgili ve hatırlamaya daha yetili kişiler olacağı"⁵⁹ şeklinde takdim eder. Buna göre artık hafızanın da bilginin de *devası* (*pharmakon*) bulunmuştur. Yazı bu anlamda krala deva olarak sunulur. Krala göre ise Theuth, belleğin değil, hatırlamanın ilacını bulmuştur. Zira Mısırlıların yazı nedeniyle hafızalarını kullanma biçimleri değişecek, bilgileri artık kendilerinden hareketle değil, kargacık burgacık harflere bakarak anlamaya, hatırlamaya çalışacaklardır. Burada kralın, yazının Mısırlıları hakikatten uzak tutacağı kaygısına sahip olduğu için, Theuth'un ona atfettiği olumlu deva anlamının üstünü örttüğü görülür.

Filozof Derrida, *Platon'un Eczanesi* adlı çalışmasını bu mesele üzerine kurar ve yazının icadına yönelik gelişen bu iki farklı yorumunun kökenini, *pharmakon* kelimesinin anlam haritasında bulur. Sözcüğün en çok kullanılan iki anlamı deva ve zehirdir. *Pharmakon* hem *deva* hem de *zehir* anlamlarına gelen muğlak bir kelimedir.⁶⁰ Yazı neredeyse Platon'dan yirminci asra kadar söz karşısında geri plana itilmiş, zehir olarak ele alınmıştır. Derrida yazının bu anlamını iyileştirmeyi amaçlar. Söz merkeziliği ağır bir eleştiriyi tabi tutar.

Diğer taraftan "anlatmak, hikâye etmek" de edebiyatın sağaltıcı boyutuna işaret eden bir eylem olarak ön plana çıkar. Bu noktada ilk akla gelen edebî hadise, Decameron hikâyelerinin ortaya çıkış serüvenine dairdir. Decameron, on gencin 1348'de veba salgınının yoğun biçimde hissedildiği Floransa'dan kaçışı, su kıyısında bir kır evine sığınmış ve burada veba salgını bitene dek herkesin bir öykü anlatması üzerine kuruludur.⁶¹ Decameron bu anlamda salgın bir hastalık karşısında anlatma eylemine sığınmanın hikâyesidir. Anlatma ve sağaltma konusu üzerinde duran isimlerden birisi de Walter Benjamin'dir. *Hikâye Anlatmak ve İyileştirmek* adlı yazısında yazar, hastaların iyileşme süreçlerinin hastalıklarını doktorlara anlatmaya başlamalarıyla harekete geçtiğini ön plana çıkarır.⁶²

Geldiğimiz noktada edebî tecrübenin sağaltıcılığının farklı boyutlarına dikkat çekerek onun bu sağaltma, iyileştirme etkisinin sadece eski yahut sadece yeni edebi-

59 Efiâtun, *Phaidros*, Çev. Hamdi Akverdi, İstanbul: Maarif Matbaası, 1943, s. 111.

60 "Bu "pharmakon," bu "ilaç", aynı anda hem deva hem de zehir olabilen bu iksir, daha o anda tüm muğlaklığıyla söylemin vücuduna girer. Bu cazibe, bu sihirli erdem, bu büyüleme gücü -sırayla veya aynı anda yararlı da olabilir zararlı da." Jacques Derrida, *Platon'un Eczanesi*, Çev. Zeynep Direk, İstanbul: Pinhan Yay., 2014, s. 20.

61 "Bilmem paylaşıyor musunuz dediklerimi? (...) biz de, daha önce gidenler, her gün gitmekte olanlar gibi buralardan gidelim, diyorum. Hem ölümden, hem de ahlak dışı davranışlardan kaçmış oluruz." Giovanni Boccaccio, *Decameron*, Çev. Rekin Teksoy, İstanbul: Oğlak Yay., 2011, s. 37.

62 Walter Benjamin, "Hikâye Anlatmak ve İyileştirmek", *Parıltılar*, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yay. 2016, s. 73. "(...) tedavinin, hastanın daha tedaviye başlamadan önce onun hekime anlattığı hikâyeye başladığı da biliniyor."

yata tahsis edilemeyecek hususlar olduğunu, bunun edebî tecrübe denilen şeyin bütününe ilişkin bir hadise olduğunu dillendirmeye çalıştık. Bunun yanında eski edebiyat-yeni edebiyat arasındaki bu karşılıklı ilişki gibi insanın hayatının anlamının inkitâyaya uğraması olarak tanımlanabilecek hastalık hadisesi⁶³ karşısında da eski tababet ve yeni tababet ayrıştırmasını oluşturma düşüncesinin ne denli sağlıklı görülebileceği üzerinde durmaya çalıştık.

Son olarak Ömer Seyfettin'in ölümüne dair anlatılagelen hazin hikâyenin bu yazıda ele alınan meseleleri ilgilendiren bir hüviyete sahip olduğunu düşünüyoruz. Kocakarı masallarının yeni tababet karşısında olumsuz bir metafor hâlini alarak kullanılması karşı uçtan modern tıbbın yanılmazlığı, kusursuzluğuna imada bulunur. Oysa kocakarı ilaçlarının İspanyol gribini yenmesinde olumlu tesirler gösterdiğini ifade eden Ömer Seyfettin bilindiği üzere yanlış teşhis ve tedavinin kollarında hayata veda eder. Alangu'nun belirttiği üzere, "Ömer Seyfettin korktuğuna uğramış, 'tıp hatası' adı verilen yetersizlik ve umursamazlığın pençesinde zebun ve çaresiz, hayatının en verimli bir devresinin dönemecinde göçüp gitmişti."⁶⁴ Yazara sırasıyla nevrâlji sonrasında beyin romatizması teşhisi konmuş, verem ve ansefalit letarjik de denilmiş lakin esasında hiçbirini gerçekleştirmemiştir. Ölümünden sonra yapılan otopside yazarın şeker hastası olduğu ve bu yüzden öldüğü anlaşılmıştır.⁶⁵ İlginç olan arkadaşı Ali Canib'in yazarın ölüm günlerine değindiği ruznamesinde yer aldığı üzere, hekimlerin kendisine son dakikasına kadar mandalina ve portakal vermekten vazgeçmemiş olmalarıdır.⁶⁶ İşin daha da trajik yanı, yanlış teşhis ve tedavi sonrası gerçekleşen bu ölüm sonrasında, bu yönde herhangi bir beyanı olmamasına rağmen yazarın bedeninin tıp fakültesi öğrencileri tarafından kadavra olarak kullanılması, teşrih edilmesidir. O zamanlar tıp fakültesinde asistanlık da yapan hikâyeci Celalettin Ekrem Bey bu acı durumu, en acıklı tesadüfüm, Ömer Seyfettin'i fethimeyyit masasında görmektir⁶⁷ şeklinde ifade edecek, bu durum yazarın kesilip biçilmiş fotoğrafının gazetelerde yayımlanması ile açığa çıkacaktır.⁶⁸ Her ne kadar bu bilginin doğruluğu tartışılıyor, resimde görülenin Ömer Seyfettin olmadığı üzerinde duruluyor olsa da nihayetinde bunlar yazarın hayatının anlatsallığına bir şekilde dâhil olur. Yazımızda daha önce değindiğimiz

63 Burhanettin Tatar, tıp hermenötüğünün önemli amaçlarından birisinin de hastaların hayatın anlamındaki sürekliliğin kesintiye uğraması sorununu reflektif düzeyde fark etmeleri olduğunu söyler. Tatar, "Tıp Hermenötüğü", s. 149.

64 Tahir Alangu, Ömer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı, İstanbul: YKY, 2020, s. 487.

65 Alangu, Ömer Seyfettin, s. 486.

66 Ruznamesinde Ömer Seyfettin'in ölüm günlerine değinen Ali Canib'in notlarından aktaran Tahir Alangu, Ömer Seyfettin, s. 487.

67 Alangu Ömer Seyfettin, s. 486.

68 Alangu, Ömer Seyfettin, s. 486.

gibi modern tıbbın başlangıcı olarak görülen, modern tıpla bir anlamda özdeşleştiği söylenebilecek kadavra üzerindeki tatbikatlar, Ömer Seyfettin'in bedeninin kaderi hâline de gelir.

Ömer Seyfettin'in yaşadığı önemli hastalıklar bağlamında hayatına ait olan bu iki kesit, modern olanın her zaman eski olan karşısında yanılmazlığı ve kusursuzluğu temin edemediğini gösterir niteliktedir. Eski olanın ise yeni, modern olan karşısında söyleyecek hiçbir şeyi olmadığı düşüncesinin sorunlarını ortaya koyar. Esasında bu durum gerek tababet gerek edebiyat alanında eski ve yeni olanın mutlak biçimde karşılaştırılmayacağını, söz konusu insanın hayat karşısındaki anlam arayışı olduğunda belli bir yöntem fikri ve değişmez tanımlamalar eşliğinde sınırları belirlenen bir hakikat tecrübesinin söz konusu olamayacağını gözler önüne serer.

Sonuç

Tanzimat sonrası açığa çıkan bilimselci düşünce içinde tababet ve edebiyat, *eski tababet-yeni tababet*, *eski edebiyat-yeni edebiyat* gibi dikotomik ayrıştırmalara maruz bırakılır. Bu ayrışmayı modernleşmenin getirdiği “gerçeklere dayalı olma, bilimsellik düşüncesi, rasyonalite, hakikat arayışı, tabiiilik” gibi kıstaslar oluşturur. Kıstaslara uyan edebiyat ve tababet *yeni*, uymayanlar ise *eski* olarak addedilir. Bu noktada iki disiplin içinde *kocakarı masalları* ve *kocakarı ilaçları* tabirleri ön plana çıkar. Kocakarı masalları yeni edebiyat içerisinde roman türü, kocakarı ilaçları ise yeni tababet içinde modern tıpla karşılaştırılır. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve Ömer Seyfettin'in çeşitli çalışmalarında ön plana çıktığı üzere kocakarı masalları ve kocakarı ilaçları eski edebiyat ve eski tababete işaret eden birer olumsuz metafor şekline bürünür. Kocakarı masalları ve kocakarı ilaçları arasındaki bu kutuplaştırma içinde ikincilerin doğumu pahasına birincilerinin terkedilmeleri salık verilen kavramlar, salgın hastalıklar gibi aciziyet ve aciliyet zamanlarında birbirlerine yönelmişliklerini sürdürür. Bu aciziyet ve aciliyet zamanları, özellikle hasta ve okurların hayatlarının anlamlarının inkitâyâ uğradığı, dünya ile uyum ve denge kurma konusunda sorun yaşadıkları dönemlere işaret eder. Böyle bir denge ve uyum oluşturma sorunu içinde kalan okur ve hastalar, inkitâyâ uğrayan hayatının anlamını yeniden yeşertmek için kutuplaştırıcı değil birleştirici anlam arayışlarına da ihtiyaç duyar.

Haklarında çizilen sınırları belirlenmiş ve ihlal edilemez alanlar (eski-yeni) üzerinden edebiyat ve tababet arasında kurulan bu birleştirici ilişki temelde sınırları

belirlenmiş tek hakikat tecrübesine yönelen bir itirazdır. Bu anlamda tabiat ve hakikatin haricinde oldukları için olumsuz bir metafor hâline dönüşen kocakarı masalları ve kocakarı ilaçlarının, hasta ve okurlara sunabileceği hakikat tecrübesinin ne yönde ve nasıl tezahür edeceğinin kestirilebilmesi, bu yüzden de sınırlarının çizilebilmesi mümkün değildir. Namık Kemal'in yaptığı gibi, edebî bir türün (roman) kriterlerinin tamamının belirlenebileceğini ve hakikat tecrübesinin ancak o sınırlar içinde tecrübe edilebileceğini iddia etmek önemli sorunlar içerir. Ne tababet ne de edebiyat içinde, sınırları belirlenmiş tek bir hakikat tecrübesi söz konusudur.

Nihayetinde, edebiyat okurlarına iyi günde kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta söz verir, kelimeler sunar. İnsanın edebiyatın bu yeminine, verdiği bu sözlere, bir anlamda yarına dair umuda ihtiyaı vardır. Okurların hayatlarının anlamının inkitya uğradığı hastalık zamanlarında, içinde buldukları sorunlarla yüzleştikleri ve baş etmelerinin gerektiği aciziyet ve aciliyet anlarında bu ihtiyaç belirginleşir. Salgın hastalık tecrübesine bütün bir dünya olarak maruz kaldığımız pandemi günlerinde, lkelelerin birbirlerine gönderdikleri yardım paketlerinin içinde yer alan maske, önlük, tulum ve hijyen ürünleri gibi tıbbî malzemeler kadar, üzerinde yazılı olan şiirlerin anlamı bu nedenle büyüktür. Türkiye'nin dünya ülkelerine gönderdiği COVID-19 yardım paketlerinin üzerinde yer alan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin mısraları, bulunduğu vaad ile bunun anlamlı bir örneğini sergiler.⁶⁹ Edebiyatın hasta ve okurlarına, iyi günde kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta verdiği sözler, başka varoluş ihtimallerine doğru çıkarıp, dünyayı başka türlü görmeye davet ederek onları sağaltır. Edebî tecrübenin sunduğu bu katharsis boyut okur ve hastalarına ferahlık bulduracak bir tebdl-i mekân tecrübesi yaşatır.

69 "mitsizlikten sonra nice ümitler var.. karanlığın ardında nice güneşler var!" Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, ev. Veled İzbudak, Gz. Geç. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1991, C.III, 2925. Beyit, s. 237.

Kaynakça

- Adıvar, Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982.
- Agamben, Giorgio. “Din Olarak Tıp”. <https://terrabayt.com/dusunce/din-olarak-tip/>, Çev. Öznur Karakaş. Erişim Tarihi: 28.04.2021.
- Ahmet Hamdi Tanpınar. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988.
- Ahmet Mithat. *Karı Koca Masalı ve Ahmet Mithat Bibliyografyası*. Yay. Haz. Nüket Esen, İstanbul: Kaf Yay., 1999.
- Ahmet Mithat. *Cinli Han/Taaffüf/Gönüllü*. Yay. Haz. Erol Ülgen, Necat Birinci, Ali Şükrü Çoruk, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Alangu, Tahir. Ömer Seyfettin. *Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: YKY, 2020.
- Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*. Haz. Özgül, M. Kayahan. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Aristoteles. *Poetika*. Çev. İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Yay., 1987.
- Benjamin, Walter. “Hikâye Anlatmak ve İyileştirmek”, *Parıltılar*. Çev. Yılmaz Öner. İstanbul: Belge Yay. 2016.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1982.
- Boratav, Pertev Naili. *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yay., 1982.
- Butler, Judith. “Kapitalizmin Sınırları Var”. <https://terrabayt.com/dusunce/kapitalizmin-sinirlari-var/>, Çev. Öznur Karakaş. Erişim Tarihi: 28.04.2021.
- Çıkla, Selçuk. *Edebiyat ve Hastalık*. İstanbul: Kapı Yay., 2016.
- Dağı, Fahri. *Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Derrida, Jacques. *Platon'un Eczanesi*. Çev. Zeynep Direk. İstanbul: Pinhan Yay., 2014.
- Dino, Güzin. “Tanzimattan Sonra Gerçekçiliğe Doğru”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951, s.189-199.
- Eflâtun. *Phaidros*. Çev. Hamdi Akverdi. İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.
- Enginün, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete*. İstanbul: Dergah, 2010.
- Boccaccio, Giovanni. *Decameron*. Çev. Rekin Teksoy. İstanbul: Oğlak Yay., 2011.
- Halit Ziya Uşaklıgil. *Hikâye*. Haz. Fazıl Gökçek. İstanbul: Özgür Yay., 2012.
- Hatemi, Hüsrev-İşıl, Yeşim. “Tanzimatta Tıp Dili”, *150. Yılında Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s. 567-570.
- Kahya, Esin. “Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp”, *150. Yılında Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992, s.289-302.
- Kearney, Richard. “Hikâyeler Nereden Gelir?”. Çev. Yasin Sofuoğlu. *Notos Öykü* 64, 2017, s.126-131.

- Namık Kemal. "Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir", *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*. Haz. Kazım Yetiş. İstanbul: Alfa, 1996, s.57-66.
- Namık Kemal. "Mukaddime-i Celâl", *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*. Haz. Kazım Yetiş. İstanbul: Alfa, 1996, s.344-376.
- Nancy, Jean-Luc. "Viral İstisna". <https://terrabayt.com/dusunce/viral-istisna/>, Çev. Öznur Karakaş. Erişim Tarihi: 28.04.2021.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî*. C.III, Çev. Veled İzbudak, Göz. Geç. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- Ömer Seyfettin. "Kocakarı İlaçları", *Bütün Nesirleri*. Haz. Nâzım Hikmet Polat. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2018, s.631-633.
- Ömer Seyfettin. *Bütün Eserleri Makaleler 2, Tercümeleler*. Haz. Hülya Argunşah. İstanbul: Der-gah, 2001.
- Özön, Mustafa N.. *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Sarı, Ahmet. *Edebiyatın İyileştirici Gücü*. İstanbul: Ketebe, 2020.
- Sontag, Susan. *Metafor Olarak Hastalık Aids ve Metaforları*. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Can Yay, 2015.
- Tatar, Burhanettin. "Tıp Hermenötiği" *Din, İlim ve Sanatta Hermenötik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014, s. 127-149.
- Temel, Mustafa K.. *Gelmış Geçmiş En Büyük Katil: 1918 İspanyol Gribi*. İstanbul: BETİM, 2015.
- Türkoğan, Orhan. "Tıbbî Folklor Açısından Sağlık Hastalık Sistemi", *III Milletlerarası, Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar*. Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., 1987., s.403-411.
- Uludağ, Osman Şevki. "Tanzimat ve Hekimlik", *Tanzimat I*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 967-977.
- Ünver, Süheyl. "Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", *Tanzimat I*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 933-966.
- Ünver, Süheyl. *Selçuk Tababeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Yıldırım, Nuran. "İstanbul'un Kolera ile Tanışması, 1831 Salgını". *Toplumsal Tarih*, Nisan 2020, s.62-66.
- Yolun, Murat. İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Me-tin Kopar, 2012.

Ziya Gökalp. “Usullere Dair: Halkiyat (1) Masallar”, *Küçük Mecmua II*. Çeviriyazı Şahin Filiz. İstanbul: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2009, s.114-116.

Žižek, Slavoj. “Koronavirüsü, Kapitalizme ‘Kill Bill-vari’ Bir Darbedir, Komünizmin Yeniden İcat Edilmesine Yol Açabilir” <https://terrabayt.com/manset/zizek-koronavirusu-kapitalizme-kill-bill-vari-bir-darbedir-komunizmin-yeniden-icad-edilmesine-yol-acabilir/> , Çev. Öznur Karakaş ve Koray Kırmızısakal. Erişim Tarihi: 28.04.2021.